

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/74131>

Please be advised that this information was generated on 2021-06-16 and may be subject to change.

M. Pound, *Theology, Psychoanalysis and Trauma* (Veritas), London, SCM Press, 2007; xix+188 blz., £ 60.-, ISBN 978-0-334-04152-8.

P. gaat op zoek naar een mogelijke verhouding tussen psychoanalyse en theologie en gebruikt hiervoor de metafoor van het trauma. Zijn optie is aan te tonen dat psychoanalyse altijd al een vorm van theologie is en vice versa. De nadruk komt daarbij te liggen op de eucharistie als een sociale vorm van een psychoanalytische therapie – want het is een herhaling van een traumatisch gebeuren. Tegelijk komt op die manier een sociaal, kerkelijk kader in het vizier waarbij de analysant niet enkel naar zichzelf en zijn gebrek wordt verwezen, maar vooral naar zijn schepsel zijn. P. zoekt voor dit project een link tussen Lacan, de atheïstische psychoanalist, en de fideïstische theoloog Kierkegaard. Lacan wil hij lezen door de bril van Kierkegaard en omgekeerd herleest hij Kierkegaard met de wetenschap van Lacan. Hij doet dit via concepten als herhaling, taal, tijd en eeuwigheid. Ook de bestaanssferen bij Kierkegaard (esthetisch, ethisch en religieus) worden vergeleken met Lacans ordening van de psychologie. Maar het is vooral het concept van tijd en eeuwigheid dat het verschil maakt: Gods (eeuwigheid) traumatische interventie in de tijdelijkheid in Christus. Hier wordt de band met de eucharistie als repetitie van het trauma duidelijk. P. gebruikt in de uitwerking vooral ideeën van J. Milbank, G. Ward en C. Pickstock, de grondleggers van de *Radical Orthodoxy*. Al met al is het een creatief werk dat verdere aandacht verdient in het onderzoek naar de wisselwerking tussen psychologie en theologie. (Lea Verstricht)

D.S. Browning, *Christian Ethics and the Moral Psychologies* (Religion, Marriage and Family), Grand Rapids/Cambridge, Eerdmans, 2006; 244 blz., \$ 30.-, ISBN 0-8028-3171-0.

Op basis van zijn deelname aan een onderzoeksproject van de Emory universiteit over opvoeding heeft B. enkele artikelen uit de jaren 1990 tot een nieuw boek bewerkt. Tegen het tegenwoordig vaak gehoorde pleidooi om toenemende normvervaging met bestraffende strengheid te pareren, pleit hij voor een 'autoritatieve' aanpak: men moet kinderen niet dresseren maar ze bewust-interpreterend leren omgaan met de tradities waaruit zij stammen. Dit geeft B. de gelegenheid om zijn opvattingen over het onderscheid tussen het premoreel goede (alles wat het leven waardevol maakt zoals gezondheid, geld, kunst, enzovoort) te onderscheiden van het echt-moreel. Verwijzend naar vooral L. Janssens, P. Ricoeur, J. van der Ven en R. Niebuhr legt hij dit onderscheid in het feit dat de premorele waarden opgenomen worden in religieuze verhalen waardoor zij diepte krijgen en op verantwoorde wijze kunnen evolueren. Met deze grondgedachte voor ogen biedt hij dan een promenade aan langs het psychotherapeutisch gedachtegoed dat de tweede helft van vorige eeuw beïnvloed heeft: Freud, Maslow, Erikson en de op de evolutieeler gestoelde rationele-keuzetheorie. Leidmotief is steeds weer dat deze benaderingen de moderne mens weliswaar hebben geleerd van deze premorele waarden te genieten maar niet gezien hebben dat die vaak met elkaar in conflict staan. Of de denkers naar wie verwezen wordt zich wel echt begrepen voelen in de erg schematische weergave van hun ideeën, is zeer de vraag. (Patrick Vandermeersch)

J. Römelt, *Menschenwürde und Freiheit: Rechtsethik und Theologie des Rechts jenseits von Naturrecht und Positivismus* (Quaest. Disp., 220), Freiburg etc., Herder, 2006; 191 blz., € 24,90, ISBN 3-451-02220-6.

In deze studie wordt betoogd dat de klassieke vraag naar de fundering en legitimiteit van het recht opnieuw urgent is in de hedendaagse samenleving. Het recht stelt immers grenzen aan het menselijk handelen; en in onze samenleving, met de technische en economische mogelijkheden, is de vraag welke grenzen gesteld moeten worden bijzonder actueel. In het eerste deel van het boek bespreekt R. gangbare naoorlogse funderingstheorieën. Allereerst het natuurrecht, het traditionele kader voor fundamentele reflectie over het recht. Het natuurrecht kende weliswaar een opleving na de tweede wereldoorlog, maar deze was van korte duur omdat de metafysische en religieuze uitgangspunten niet passen bij de hoogontwikkelde, pluralistische cultuur. Vervolgens bespreekt R. andere funderingstheorieën, zoals de discoursethiek, de systeemtheorie, de deugdeethiek, het pragmatisme, het communitarisme en het nieuwe rechtspositivisme. Geen van deze theorieën slaagt er voldoende in om enerzijds de voortschrijdende differentiatieprocessen op technisch, economisch en maatschappelijk vlak te onderkennen, en anderzijds een maatgevend begrip van menselijke waardigheid te ontwikkelen waardoor de humaniteit van die processen gewaarborgd blijft. De door het personalisme geïnspireerde theologie biedt hier een uitkomst; en daarmee komt de auteur toe aan het tweede deel van zijn studie. R. legt uit hoe deze

theologie de erkenning van de 'onophefbare voorgegevenheid van de menselijke vrijheid, waar- de en persoon' als beslissende rechtsethische dimensie verdedigt. Kortom, de auteur pleit voor 'persoonrecht' als hedendaagse variant van het natuurrecht. Het boek geeft een helder overzicht van de belangrijke moderne rechtsfilosofische stromingen, maar blijft helaas erg algemeen over de technische en economische ontwikkelingen. Het tweede deel van de studie is interessant omdat het overbekende begrip van menselijke waardigheid in zijn religieuze dimensies wordt uitgediept via analyses van katholieke en protestantse theologische argumentaties.

(Edith Brugmans)

K. Ebeling, *Militär und Ethik: Moral- und militärkritische Reflexionen zum Selbstverständnis der Bundeswehr* (Beitr. zur Friedensethik, 41), Stuttgart, Kohlhammer, 2006; 90 blz., € 18,-, ISBN 3-17-019733-9.

Militaire ethiek vertoont wereldwijd kenmerken van nationale culturen: dat is logisch, omdat krijgsmachten bij uitstek nationale instituties zijn. Daarom is het opmerkelijk dat de auteur op hoofdlijnen bij seculiere vormen van ethiek aansluit en niet bij de in Duitsland zeer breed ontwikkelde christelijke gestalten van militaire ethiek, die de professionele militair-ethische discussies aldaar domineren. In plaats van zich ook hiertoe te verhouden, bespreekt de auteur aan het einde van zijn boek uitsluitend een crisis van religieuze levensbeschouwingen in Duitsland, zonder de theologische verwerkingen hiervan te verdisconteren. Niettemin is het boek een interessante poging om de legitimiteit van de Duitse krijgsmacht in hedendaagse politieke filosofie te funderen. Daarbinnen wordt veel aandacht aan methodische en procedurele kwesties besteed, hetgeen zeldzaam is in de militaire ethiek. De resulterende inhoudelijke legitimeringen sluiten uiteraard nauw aan bij grondwaarden van de democratische rechtstaat.

(Fred van Iersel)

H.-G. Justenhoven, *Internationale Schiedsgerichtsbarkeit: Ethische Norm und Rechtswirksamkeit* (Theol. und Frieden, 30), Stuttgart, Kohlhammer, 2006; 302 blz., € 29,80, ISBN 3-17-019529-8.

Het streven om internationale conflicten met behulp van het internationaal recht in een internationaal gerechtshof te beslechten in plaats van met oorlogen komt in overzichten van katholieke vredesmoraal meestal in de marge ter sprake. Dit boek vult die lacune op. De auteur behandelt op een overzichtelijke wijze de historische ontwikkeling van de sociaal-ethische legitimiteit van de idee van een internationaal gerechtshof in het denken van pausen sedert paus Leo XIII. In het tweede deel van deze studie zoekt de auteur in bredere zin naar particuliere christelijke bronnen voor de idee van een internationaal gerechtshof in de nieuwe tijd, met eerste sporen in 1306 (!). Het derde deel is gewijd aan de volkenrechtelijke institutionalisering van een internationaal gerechtshof en zijn ethische implicaties. Het tweede deel van het boek overtuigt niet in zijn systematiek, het eerste en derde des te meer. Het is zeer de moeite waard om over de historische wortels van een niet-kantiaanse visie op de idee van een internationaal gerechtshof te lezen. Ondanks deze verdienste blijft de lezer, net als bij kantiaanse visies, met de vraag zitten of op conceptueel niveau de relaties tussen recht en moraal niet aanvulling behoeven met beider verhouding tot politiek in elke ontwikkelingsfase. De systematische conclusie van de auteur, een optie voor een mondiale *trias politica*, wijst zelf in die richting.

(Fred van Iersel)

N. Messer, *Selfish Genes and Christian Ethics: Theological and Ethical Reflections on Evolutionary Biology*, London, SCM Press, 2007; viii+280 blz., £ 19.99, ISBN 978-0-334-02996-0.

In de afgelopen jaren heeft het onderzoek naar de evolutionaire wortels van menselijk gedrag, inclusief de menselijke moraal, een enorme vlucht genomen. Dit boek van M. speelt in op die belangstelling. Hoewel de titel anders suggereert, gaat het boek noch louter over 'selfish genes' noch over evolutiebiologie in het algemeen, maar behandelt M. de vraag hoe evolutionaire verklaringen van moreel gedrag zich verhouden tot de christelijke ethiek. M. richt zich vooral op de gereformeerde traditie, waarbij hij vooral inspiratie vindt bij de christelijke ethiek van Karl Barth. In het eerste deel van het boek bespreekt M. in behoorlijk detail de verschillende evolutionaire verklaringsmodellen van moreel gedrag. Het is een goede inleiding, ofschoon de (vooral standaard)literatuur die M. bespreekt toch wel gedateerd is. In het tweede deel gaat hij in op de scheppingsleer en de spanning tussen de verklaring van moreel gedrag en de rechtvaardiging ervan ('is-ought' discussie). Het derde deel gaat over de raakvlakken tussen